

ZHUANGZI

VORBE MEȘTEȘUGITE
DESPRE DAO

Traducere din limba chineză clasică:
LUMINIȚA BĂLAN & TATIANA SEGAL

Prefață, concepție și selectarea citatelor:
TATIANA SEGAL

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

PREFAȚĂ de Tatiana Segal	5
DAO	43
CUNOAȘTEREA	71
OAMENI APARTE	127
FILOSOFI	161
POVESTIRI	181
GLOSAR DE PERSONAJE	245
GLOSAR DE DENUMIRI GEOGRAFICE	262
GLOSAR DE LOCUȚIUNI	266
GLOSAR DE UNITĂȚI DE MĂSURĂ	269

PREFAȚĂ

Lumea se schimbă, aleargă, se transformă atât de repede încât cu greu mai putem fi la curent cu ultimele noutăți. Mijloace de comunicare și informare din ce în ce mai sofisticate devin simple „jucării” în mâinile copiilor și nepoților noștri. Și totuși, seara, la culcare, sau, în excursii, adunați în jurul focului de tabără, sau cu ocazia diverselor sărbători, sau în momente de cumpănă, sau cu diverse prilejuri, bunici, părinți, dascăli, prieteni, simpli cunoscuți picură cu migală în mințile și inimile frașede basme, povestiri, snoave, pilde moștenite de la înaintași pentru a le transmite din generație în generație peste veacuri. Așa se face că, rând pe rând, fiecare ne străduim să nu se piardă nimic din comoara de înțelepciune adunată. De aceea, considerăm că pentru a ne înțelege mai bine pe noi înșine, dar și pe cel de lângă noi, care a strâns și el o altă comoară, va trebui întotdeauna să ne întoarcem la Începuturi, la acele momente importante din istoria omenirii când s-au conturat, pe diferitele meridiane ale globului, problemele fundamentale ale umanității și s-au dat primele răspunsuri, de cele mai multe ori enigmatice, metaforice, pline de sensuri subtile, ce se dezvăluie treptat și numai după multiple analize, referitoare la Originea universului, la capacitățile umane de cunoaștere, la valorile supreme etc.

Deși rapsozii populari sau marii filosofi ai Antichității s-au exprimat în forme diferite (poeme în proză, poeme în versuri, dialoguri reale sau/și imaginare, prelegeri, povestiri cu tâlc, tratate...) și au structurat, poate fără să conștientizeze la vremea aceea, dimensiunea spațială și temporală pe care o vor cunoaște

sisteme de gândire extrem de diferite, constatăm cu surprindere și încântare universalitatea tematicii abordate și complementaritatea soluțiilor. China vremurilor mitologice nu face excepție.

CHINA PRIMELOR ȘCOLI DE GÂNDIRE

În perioada de înflorire a primelor școli de gândire, cu precădere între secolele V-III î.e.n., China cunoaște atât declinul societății arhaice cât și o puternică înflorire. Vremea împăraților mitologici și a dinastiilor legendare trecuse de mult. Chiar și începuturile dinastiei Zhou (≈1066-221 î.e.n.) când împăratul, Fiul Cerului, era recunoscut de toți supușii, iar voința-i era respectată în toată Lumea Subcerească erau de mult uitate. Pe un teritoriu ce corespunde în mare măsură Chinei de azi, se constituiseră o serie de regate cvasi-independente între care se încheiau și se rupeau alianțe, regate aflate aproximativ cinci secole în permanente lupte pentru hegemonie, dar și într-o continuă concurență în privința dezvoltării economice. Numărul „țărilor” a oscilat între douăsprezece, în perioada Primăvară-Toamnă (≈722-481 î.e.n.), și șapte, în perioada Regatelor Combatante (≈481-221 î.e.n.), existând presărate printre ele câteva cetăți. Luptele mâinate de interese personale și intrigi de curte, dar și de dorința regatelor puternice de a le asimila pe celelalte, s-au finalizat în anul 221 î.e.n. prin formarea, sub domnia lui Qin Shihuangdi, a statului unitar centralizat – imperiul Qin.¹

Determinată de luptele de cucerire și de apărare, dar și condiție a acestora, producția de bunuri materiale cunoaște o înflorire deosebită. Se dezvoltă agricultura prin introducerea unui sistem specific Chinei de împărțire și cultivare a pământului nu-

¹ Pentru o informare mai detaliată privind perioada preimperială, a se vedea Jacques Gernet, *Lumea chineză*, trad. Șerban Stati și Romulus Ioan Budura, 2 vol., Editura Meridiane, București, 1985 și Léon Vandermeersch, *La formation du légisme. Recherche sur la constitution d'une philosophie politique caractéristique de la Chine ancienne*, École Française d'Extrême-Orient, Paris, 1987.

mit sistemul „fântânii”, unde încep să fie folosite irigațiile și îngrășămintele, ia amploare creșterea animalelor, domeniu în care se aplică metode perfecționate de selecție, progresează metalurgia, în special în direcția îmbunătățirii performanțelor armelor și uneltelor. Totodată, în ciuda numeroaselor războaie, se dezvoltă comerțul cu produse de lux, țesături, cereale și sare, transporturile, cu precădere cele pe apă – este perioada amenajării primelor canale de navigație –, dar și pe uscat și, nu în ultimul rând, meșteșugurile: olărit, tăbăcărie, gravură, țesătorie, împletituri de nuiiele, prelucrarea metalelor etc.

În plan social, asistăm la destrămarea societății tribale și formarea instituțiilor nobiliare. Generat de regalitatea arhaică, se instituie un sistem social și politic întemeiat pe ierarhia domeniilor și cultelor familiale. În vârful piramidei se afla domeniul regal și cultul strămoșilor neamului Zhou. Familia nobiliară deținea atât privilegii militare, cât și religioase, șeful clanului fiind descendent direct în linie masculină al unui strămoș considerat drept Întemeietor și venerat din generație în generație potrivit cultului strămoșilor.¹ Titlul de fiu moștenitor îi revenea, de regulă², primului născut de sex bărbătesc al soției principale, ceilalți fii (ai soției principale, soțiilor de rangul doi sau concubinilor) ocupând ranguri inferioare. Fetele se bucurau de privilegiul rangului numai când se încheiau convențiile de căsătorie. Deși încă de la începutul perioadei Primăvară-Toamnă (≈sec. al VIII-lea î.e.n.) influența puterii centrale s-a făcut tot mai puțin simțită în regate și cetăți, ierarhia spițelor princiare mai funcționa. În schimb, în perioada Regatelor Combatante, sistemul ierarhic centralizat dispare, făcând loc unui sistem de alianțe deosebit de fragil. Su-

¹ Întregul ansamblu de reguli privind ceremoniile rituale și îndatoririle legate de cultul strămoșilor este cuprins în *Zhou li* (*Însemnări despre riturile din dinastia Zhou*).

² Excepțiile, precum împărații legendari Shun și Yu, sunt rare și au în mare măsură valoare mitologică. Cf. Yuan Ke, *Miturile Chinei antice*, trad. din limba chineză de Toni Radian, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.

veranitatea militară și religioasă, legislativă și administrativă a regilor și principilor este deplină, deși, uneori, este invocată puterea Fiului Cerului, respectiv a regelui din Zhou, ca voință supremă sau judecător suprem. Se cuvine să remarcăm că relațiile interumane și, implicit, relația individ-stat erau percepute ca raporturi ierarhice de tip supus-stăpân, în respectul cultului strămoșilor, concepție ce va fi preluată și promovată de învățătura confucianistă și care va străbate secolele dominând sistemul educațional chinez.

În plan cultural, tocmai în această perioadă extrem de tulbure au apărut lucrările ce au constituit și reprezintă *Clasicele*¹ învățământului chinez, încorporând marea moștenire a perioadei preimperiale. Începând cu dinastia Han (206 î.e.n.-220 e.n.), ele au servit de modele pentru scrierile din diverse domenii. Rânduite potrivit criteriilor occidentale, acestea pot fi cuprinse în următoarele categorii: scrieri istorice (anale, cronici), scrieri oficiale (culegeri de documente oficiale, discursuri, edicte regale etc.), poezii (îmnuri pentru sacrificii și ceremonii rituale, dar și poezie lirică, filosofică, elegiacă etc.), cărți rituale (scrieri despre obiceiuri, rituri, ceremonii), cărți de divinație, cărți filosofice etc. La sfârșitul perioadei Primăvară-Toamnă (722-481 î.e.n.) și pe parcursul întregii perioade a Regatelor Combatante (≈481-221 î.e.n.) stimulate tocmai de luptele pentru hegemonie, proliferază nenumărate școli și curente de gândire ce se dezvoltă paralel propunând, fiecare în parte, „rețete” de rezolvare a problemelor complexe ale vremii. Pentru a reda măcar parțial diversitatea domeniilor lor (filosofie, matematici, astronomie, medicină etc.), să notăm numai că Marcel Granet² prezintă schema relațiilor de

¹ *Clasicele* cuprind cărțile existente înaintea lui Confucius, dar cărora Maestrul le-a dat forma finală, anume: *Yi jing* (*Cartea Transformărilor*), *Shu jing* (*Cartea Edictelor*), *Li ji* (*Însemnări despre Rituri*) și *Shi jing* (*Cartea Poemelor*). Acestea li se adaugă *Lun yu* (*Analecte*) de Confucius, culegere de notițe de la cursurile Magistrului realizată de discipolii apropiați, și *Mengzi* (*Cartea filosofului Meng Ke*).

² Marcel Granet, *La pensée chinoise*, Albin Michel, Paris, 1974, p. 484, nota 10. Cf. Marcel Granet, *Gândirea chineză*, Herald, București, 2006.

dependență directă dintre douăzeci și două de școli¹ care se revendică din doctrina daoistă, precizând că a neglijat totuși Școala Numelor și Legismul. Dintre curente de idei ale căror nume și lucrări au ajuns până în zilele noastre, unele nu au cunoscut decât un Maestru sau, cel mult, și un urmaș al acestuia. Așa a fost moismul, inițiat de Mozi, nume sub care este cunoscut filosoful Mo Di (cca. 476-390 î.e.n), care, practic, a cunoscut un singur învățător și care, după dispariția maestrului s-a integrat Școlii Numelor. Alte sisteme de gândire, precum confucianismul și daoismul, vor învinge timpul și vor influența esențial întreaga dezvoltare socială și culturală a Chinei până în zilele noastre, deși între confucianismul Chinei preimperiale și neoconfucianismul secolului al XVIII-lea, de exemplu, este în mare măsură o identitate de denumire, iar daoismul începuturilor a evoluat, după opinia unor specialiști chinezi, dar și europeni, negată, desigur, de alții, într-un curent strict filosofic (*daojia*) și unul religios (*daojiao*)². Alte școli, cum ar fi Legismul sau Școala Numelor, vor pune bazele unor științe și instituții.

Trebuie subliniat rolul jucat, în viața socială și politică a epocii, în special la curțile princiare, de către filosofi, înnobiți cu titlul de Maestru (*zi*), adăugat la numele de familie³. Ei nu erau numai inițiatori sau continuatori de școală, învățători ai tinerilor prinți, ci, mai ales, inițiatori de „programe politice”, respectiv „consilieri” regali. Denigrând sistemul existent, fiecare filosof

¹ O parte dintre ele, mai răspândite în vremea lui Zhuangzi, își vor găsi ilustrarea întruna dintre secțiunile acestei cărți.

² Cf. Isabelle Robinet, *Istoria daoismului de la origini până în secolul XIV*, trad. de Tatiana Segal, Editura Herald, București, 2005, care consideră că opoziția dintre daoismul filosofic (*daojia*) și daoismul religios (*daojiao*) este susținută în principal de europenii care nu înțeleg complexitatea daoismului și simt nevoia unei disocieri între contemplație, pe de o parte și, pe de altă parte, „exercițiile” de perfecționare spirituală, dar și de menținere a echilibrului vital, a suflului vital (*qi*).

³ În istoria culturii au intrat Laozi, nu Lao Dan, Mozi, nu Mo Di, Kongzi (latinizat Confucius), nu Kong Qiu, Zhuangzi, nu Zhuang Zhou și așa mai departe.

formula propriile sale scheme de guvernare și încerca să-l convingă pe suveran de rezultatele fără greș ale punerii lor în practică. Atunci când „strategia” dădea greș, Înțeleptul trebuia să părăsească țara gonit din urmă de războaie sau alianțe prost încheiate, în ultimă instanță, din vina lui. Însă, bucurându-se de stimă și renume datorate atât cunoștințelor din diverse domenii – inclusiv faptului că știa să scrie, să caligrafeze –, exprimării elocvente, cât și vioiciunii minții în imaginarea de scenarii de alianțe și bătălii, „consilierii” fugari au scăpat de mânia suveranilor înșelați. Exemplul cel mai elocvent îl constituie Confucius care a străbătut șapte regate urmat de „armata” lui de învățăcei și care, astfel, și-a propagat mai ușor învățătura.

ZHUANGZI – FILOSOFUL

Întruchipând, dar în mai mică măsură decât Laozi, unul dintre principiile fundamentale ale daoismului, respectiv acela de a se integra naturii prin *wuwei* („non acțiune”), în sensul de a nu face nimic care să contravină cursului firesc al lucrurilor, Zhuangzi, considerat de tradiția chineză al doilea mare maestru daoist, a trecut prin Lumea Subcerească aproape neobservat. De aceea, ca și în cazul predecesorului său, specialiștii nu se pot pune de acord în privința perioadei de viață. Exegeții europeni și americani preferă să evite plasarea în timp a lui Zhuangzi, iar când trebuie să-l situeze cronologic printre confrăți, folosesc ca unitate de măsură veacul. Așa se face că, potrivit lor, Maestrul Zhuang ar fi trăit cam în secolele IV-III î.e.n. În schimb, unii cercetători chinezi dau drept perioadă de viață a înțeleptului daoist, cu aproximație, anii 369-286 î.e.n., iar alții – intervalul 370-300 î.e.n. Opiniile lor se bazează informațiile transmise de istoricul Sima Qian (cca. 145-89 î.e.n.)¹, în lucrarea *Shi Ji* (*Însemnări istorice*). Potrivit relatărilor primului istoric chinez, ale cărui repere sunt îndoielnice, Zhuangzi, pe numele său Zhuang Zhou, ar fi trăit în

¹ Sima Qian, *Shi ji* (*Însemnări istorice*), Shanghai Shudian, Shanghai, 1988.

secolul IV î.e.n., respectiv în perioada Regatelor Combatante. Originar, după câte se pare, din Meng, localitate situată în regatul Song, pe teritoriul actualei provincii Henan, Zhuangzi ar fi deținut o slujbă administrativă mărunță în Grădina Arborilor de Lac (Qi yuan) din locu-i de baștină, pe care ar fi abandonat-o destul de repede, refuzând cu înverșunare orice propunere de a ocupa vreo altă dregătorie. Cel puțin aceasta este imaginea pe care ne-o transmite Sima Qian relatând un episod biografic în care un sol al regelui Wei din regatul Chu, încărcat cu daruri de preț pentru a-l convinge pe Zhuang Zhou să primească să intre în slujba stăpânului său, se întoarce cu toată comoara și cu un mesaj de refuz ilustrat prin următoarea parabolă: „Oare nu ai văzut niciodată o vită dusă la sacrificare? Este hrănită vreme de câțiva ani, i se pun pe spinare țesături cu ornamente bogate și este trasă în templu. În clipa aceea, i-ar plăcea mai mult să fie un purceluș pe care nimeni nu-l ia în seamă, dar nu este oare prea târziu? Vezi-ți de drum și nu mă murdări! Eu prefer să mă tăvălesc în noroi, veselindu-mă, în loc să-l las pe stăpânul vreunui regat să-mi lege funia de gât. N-am de gând să primesc vreo slujbă până la sfârșitul vieții. Vreau doar să mă bucur, după cum îmi este voia.”¹

Această întâmplare, de-a dreptul picturală, se regăsește și în scrierea maestrului daoist diferind de cea a istoricului prin elementul de comparație și, desigur, detaliile legate de această schimbare: „vita de sacrificiu” este înlocuită de „broasca țestoasă sfântă”, a cărei carapace era venerată și păstrată de regele din Chu într-un coș de bambus acoperit cu un ștergar, ascuns în vârful templului strămoșilor. Când solia i-a prezentat cererea regelui de a se ocupa de guvernarea țării, Zhuangzi care, liniștit, dădea la undiță pe malul râului, le-a răspuns socratian întrebându-i: „...«Oare broasca țestoasă a preferat să moară pentru ca să-i fie păstrată și prețuită carapacea? Oare ar fi preferat să trăiască și să-și târâie coada în noroi?» Cei doi demnitari spuseră într-un

¹ *Ibidem*, p. 1388.

glas: «Ar fi preferat să trăiască și să-și târâie coada în noroi.» Zhuangzi replică: «Atunci plecați! Eu îmi voi târâi coada-n noroi.» (Secțiunea „Povestiri”, povestea „Opinia lui Zhuangzi despre guvernare”).

ZHUANGZI – CARTEA

Pe cât de enigmatică este biografia autorului, pe atât de plină de mister este și istoria cărții ce-i poartă numele. Versiunea actuală, editată de Guo Xiang (? – 312 e.n.), unul dintre reprezentanții de seamă ai mișcării neo-daoiste, datează din timpul dinastiei Han. În această variantă, în care, conform tradiției, în text sunt presărate comentariile atribuite editorului, deși unii cercetători susțin că parte din ele ar aparține unui predecesor din prima jumătate a secolului al III-lea, Xiang Xiu, *Zhuangzi* are numai 33 capitole, din cele 52 câte erau menționate în *Han Shu* (lucrare de la sfârșitul secolului I î.e.n.), împărțite în trei secțiuni: *neipian* („capitole interne”, I–VII, atribuite în mod tradițional lui Zhuangzi), *waipian* („capitolele externe” VIII–XXII, unde specialiștii găsesc o intervenție străină mai mare) și *zapiian* („capitole mixte”, XXIII–XXXIII, cu un evident caracter compozit). În ceea ce privește primele șapte capitole (*neipian*), exegeții sunt de acord că aparțin unui singur autor, prin tradiție Zhuangzi (tot așa cum cartea *Dao de jing* – *Cartea despre Dao și virtute* – este lucrarea lui Laozi). Opinia lor se întemeiază pe faptul că în cadrul lor Maestrul daoist își expune principalele idei, stilul este unitar și nu se regăsesc repetiții sau preluări. În ceea ce privește celelalte capitole, punctele de vedere încep să fie divergente. Unii cercetători consideră lucrarea drept un tot unitar, elaborat de același spirit, *waipian* („capitole externe”) și *zapiian* („capitole mixte”) fiind comentarii, explicații, reluări, în manieră tipic chinezească, pentru mai buna aprofundare a ideilor expuse în primele capitole. Alții, pe baza stilului și terminologiei, au ajuns la concluzia că *waipian* („capitole externe”) și *zapiian* („capitole mixte”) au fost alipite ulterior textului inițial.

DAO

Motto

Dao este atât de mare, că nu se sfârșește, este atât de mic, că nu se pierde. De aceea, cele zece mii de lucruri sunt depline. Este atât de vast, încât ia toate înfățișările. Este atât de profund, încât nu poate fi explorat.

Ce tănuiește *Dao* de există Adevăr și Fals? Ce tănuiesc vorbele de există Afirmatie și Negație? Unde să se ducă *Dao* fără să existe? Unde să existe vorbele și să nu fie posibile? *Dao* tănuiește deveniri mici. Vorbele tănuiesc înflorituri. De aceea există afirmația și negația confucianiștilor și moșiștilor¹. Unii afirmău ceea ce negau ceilalți și negau ceea ce afirmău ceilalți. A afirma ceea ce negă ceilalți și a nega ceea ce afirmă ceilalți nu reprezintă Iluminarea.

Acesta este și Acela; Acela este și Acesta. Acela este o afirmație și o negație, iar Acesta este o afirmație și o negație. Oare într-adevăr există o diferență între Acela și Acesta? Oare într-adevăr nu există nici o diferență între Acela și Acesta? Acela și Acesta nu-și ating semenul. Locul unde se îngemănează se numește Pivotalul lui *Dao*. Capătul Pivotalului atinge centrul cercului său și corespunde Infinitului. Afirmatia este infinită, iar Negația este, de asemenea, infinită. De aceea se spune că nimic nu se aseamănă cu Iluminarea.

A putea este a putea; a nu putea este a nu putea. Calea se izvodește mergând, lucrul este astfel numindu-l. Cum este Astfel? Astfel este Astfel. Atunci ce este Altminteri? Altminteri este Altminteri. Așadar, lucrurile au ceea ce este Astfel; lucrurile au ceea ce este posibil. Nu există lucruri care să nu fie Astfel; nu există lucruri care să nu fie posibile. Prin urmare, în *Dao* se cuprind grinzi și coloane, urățenie și frumusețe²,

¹ Confucianiștii și moșiștii sunt atât discipolii direcți, cât și indirecti ai lui Confucius și Mozi, întemeietorii școlilor confucianistă, respectiv moistă. Referitor la elementele definitorii ale celor două doctrine, a se vedea în „Glosar de personaje” rubricile Kongzi, respectiv Mozi.

² În locul termenului „frumusețe”, în text figurează Xi Shi. A se vedea rubrica **Xi Shi** din „Glosar de personaje”.

vastitate, viclenie, înșelăciune, ciudățenie. Toate formează Unu. Acesta se împarte și se împlinește; se împlinește și se risipește. Orice lucru care nu se împlinește și nu se risipește se adună iarăși și formează Unu. Numai cel pătrunzător știe că Unu se formează.

Ceea ce este comun înseamnă folosire; folosirea înseamnă înțelegere; înțelegerea înseamnă obținerea unui rezultat, iar obținerea rezultatului este esența. Acesta este capătul. A sfârși fără a-i ști natura – aceasta se numește *Dao*.

În vechime, unii au ajuns să cunoască Existentialul. Cum au ajuns aici? Ei considerau că la originea Existentialului nu este nimic. Existentialul este desăvârșit. Nu i se mai poate adăuga nimic. Alții socoteau că la originea Existentialului se află ceva, dar acest ceva nu are limite. Alții credeau că Existentialul este limitat, dar originea lui nu constă în Afirmare și Negație. Când se manifestă Afirmarea și Negația, se pierde *Dao*. Când se pierde *Dao*, se împlinește pasiunea.

Marele *Dao* nu se numește, Marea Dezbatere nu se rostește, Marea Omenie nu omeneste, Marea Puritate nu se umilește, Marele Curaj nu provoacă. *Dao* dezvăluit nu este *Dao*, vorba dezbătută nu-și atinge țelul, omenia obișnuită nu se împlinește, puritatea strălucitoare nu este de încredere, curajul provocator nu se arată. Fiind rotunde, acestea cinci se apropie de pătrat.

Yan Hui spuse: „Îndrăznesc să întreb despre postul inimii.” Zhong Ni îi răspunse: „Voința să-ți fie una. Nu asculta cu urechea, ci ascultă cu inima. Nu asculta cu inima, ci ascultă cu suflul. Ascultarea se oprește în ureche, inima se oprește în corespondențe. Suflul, fiind vid, ia forma lucrurilor. Numai *Dao* cuprinde vidul. Vidul este chiar postul inimii.”

Jieyu, nebunul din Chu, rățăcea pe la poarta lui Kongzi și cânta:

„O, fenix! O, fenix!

Cum s-a stins virtutea!

Viața viitoare nu poate fi așteptată,

Viața trecută nu poate fi urmată.

Înțeleptul trăiește atunci când în Lumea Subcerească există *Dao*.

În vremurile noastre totu-i să scapi de pedeapsă.

Fericirea este ușoară ca pana,

dar nimeni nu știe s-o poarte.

Năpasta este grea ca pământul,

dar nimeni nu știe să scape de ea.

Încetează!

Încetează să te apropii de oameni prin virtute!

E primejdios!

E primejdios să croiești fâgaș pe pământ și să fugi!

Mărăcini! Mărăcini!

Nu-mi stricați fâgașul!

Fâgaș gol și întortocheat, nu-mi răni picioarele!”

Huizi îl întrebă pe Zhuangzi: „Oare omul nu are simțăminte?” Zhuangzi răspunse: „Nu are.” Huizi spuse: „De vreme ce un om este lipsit de simțăminte, cum poate fi numit om?” Zhuangzi răspunse: „*Dao* i-a dat înfățișare, Cerul i-a dat trup, cum se poate să nu fie numit om?”